

УДК 32:316.4:316.334.3(477.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.37>**В. Й. Климончук**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0257-3481>

доктор політичних наук,

професор кафедри політичних наук

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРИКАРПАТТІ

Постановка проблеми. Дослідження суспільно-політичних процесів у регіональному вимірі є вкрай важливим для розуміння загальнонаціональних тенденцій та викликів. Розуміння динаміки політичних режимів, партійної структури, ролі громадянського суспільства та інтелектуальної еліти на Прикарпатті є актуальним для вироблення ефективних стратегій регіонального розвитку, зміцнення державності та успішної європейської інтеграції України. В умовах децентралізації влади, посилення ролі місцевих громад та необхідності консолідації суспільства навколо спільних цінностей, аналіз регіональної специфіки дозволяє виявити механізми адаптації до кризових явищ, визначити джерела стійкості та ефективності управління.

Метою даної статті є комплексний аналіз регіональної специфіки та динаміки трансформації суспільно-політичних процесів на Прикарпатті від кінця XIX століття до сучасності. Це передбачає: 1) визначення ключових історичних етапів формування суспільно-політичного ландшафту регіону; виявлення унікальних особливостей регіонального політичного процесу як середовища трансформації; 2) дослідження динаміки змін політичних режимів та еволюції партійної системи Прикарпаття; 3) аналіз ролі та впливу громадянського суспільства на суспільно-політичний розвиток краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика суспільно-політичних процесів на Прикарпатті неодноразово привертала увагу українських науковців. Деякі аспекти теми дослідження висвітлюються в працях політологів А. Романюка [17], В. Динесенка, І. Доцяка [6], В. Климончука [9, 10], Т. Мадриги [11], І. Монолатія, істориків: Б. Максимця [12], В. Великочия, В. Кугутяка, С. Кобути [8] та ін. Однак дана тема потребує комплексного аналізу еволюції суспільно-політичних процесів у регіоні, що охоплював би весь період від кінця XIX століття до сучасності.

Виклад основного матеріалу. Прикарпаття завжди вирізнялося особливою динамікою суспільно-політичних процесів. Ця специфіка сформована унікальним переплетенням географічного

розташування, багатопарової історії та етнокультурного розмаїття. Розуміння цих чинників дозволяє простежити еволюцію політичного життя регіону та висвітлити його роль у загальнонаціональних трансформаціях.

Регіональний політичний процес на Прикарпатті відображає поєднання **традиціоналізму** (збереження національних, релігійних, культурних цінностей) та **модернізації** (адаптація до демократичних стандартів, ринкових відносин та європейської інтеграції). Особливостями регіонального політичного середовища є висока активність громадянського суспільства. Традиції самоорганізації та національного руху опору сприяли формуванню розвиненого громадянського суспільства, яке є рушієм трансформацій. Незважаючи на зміни насаджених політичних режимів: авторитарного, напівавторитарного (Австро-Угорська імперія, Друга Річ Посполита), тоталітарного режиму (радянський період), в 1991 році Прикарпаття активно включилося в розбудову демократичного режиму та пережило значні трансформації [2, с. 29]. Регіон виступав як один із «західних форпостів» української державності, особливо на тлі проросійських настроїв у деяких інших частинах країни, демонструючи високий рівень консолідації навколо демократичних інститутів. Прикарпаття завжди демонструвало високу політичну активність населення. Це проявилось під час Помаранчевої революції (2004 р.), Революції Гідності (2013–2014 р.) та повномасштабного вторгнення (з 2022 року). Сильне громадянське суспільство, активні волонтерські рухи, громадські організації, що займаються як місцевими, так і загальнонаціональними питаннями.

Періодизація розвитку суспільно-політичних процесів на Прикарпатті формувалася під впливом історичних подій, зміни політичних режимів зі збереженням своїх традицій та національно-визвольного руху. Кожен з етапів формування суспільно-політичного процесу залишив свій відбиток, чим зумовлюється регіональна специфіка Прикарпаття. Не менш важливе значення мала релігія: Греко-католицька церква виступала потужним чинником консолідації, впливаючи на освіту та суспільне життя.

На кінець XIX ст. та період Першої світової війни (Австро-Угорський період) розпочалося формування національного руху та політизація Галичини. В цей період виникають перші українські політичні партії, такі як Русько-Українська Радикальна Партія та Українська Націонал-Демократична Партія. Велика роль відводилася Просвітам та кооперативному руху, які стали осередками національного відродження та політичного просвітництва [8]. Значний вплив на формування політичної думки та процесів в цей період мала інтелігенція та політичні діячі. Іван Франко – Співзасновник Русько-Української Радикальної Партії (РУРП) (1890 р.), обґрунтовував необхідність соціальних та національних перетворень. Юліан Романчук – співзасновник і тривалий час голова Української Національно-Демократичної Партії (УНДП). К. Левицький – громадський і політичний діяч. Один з провідних лідерів УНДП. Активний учасник політичної боротьби в Австро-Угорщині, обирався послом до Галицького сейму та австрійського парламенту. Після розпаду імперії очолив Державний Секретаріат ЗУНР, ставши, по суті, першим прем'єр-міністром Західноукраїнської Народної Республіки, до якої входило Прикарпаття. Й. Митрополит Андрей Шептицький зробив значний внесок у розвиток суспільно-політичного життя Прикарпаття. Він був не лише духовним пастирем, а й визначним політиком, меценатом, захисником українських національних інтересів. Як глава Української Греко-Католицької Церкви, Шептицький використовував авторитет Церкви для консолідації українського суспільства [15].

Міжвоєнний період (1918–1939 рр) супроводжувався боротьбою за державність, опором проти польської окупації та розвитком підпілля. Після недовгого періоду існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), регіон опинився під польською окупацією, яка супроводжувалася пацифікацією та національними утисками проти населення. Така політика дала поштовх до радикалізації настроїв та активізації підпільної боротьби, зокрема з боку Організації Українських Націоналістів (ОУН). Діяльність таких політичних діячів як Євген Петрушевич, Дмитро Вітовський, Євген Коновалець (засновник ОУН), Ярослав Стецько та інші сформувала унікальну політичну культуру регіону та вплинули на розвиток національно-визвольного руху Прикарпаття [17, с. 38].

Входження регіону до складу УРСР (радянський період 1939–1991 рр.) характеризувався масовими репресіями, депортацією та колективізацією, однак Прикарпаття стало одним з центрів найтривалішого збройного опору ОУН-УПА, який тривав аж до 1950-х рр. З початком «перебудови» Прикарпаття стало одним із локомотивів національного відродження. Діячі українського наці-

оналістичного підпілля та збройного опору (ОУН-УПА). Степан Бандера, Роман Шехевич, Василь Кукук, Ярослав Мельник та інші, були ключовими акторами опору радянській владі у перші десятиліття окупації. Їхня діяльність мала чітко виражений політичний характер – боротьба за незалежну Українську державу.

В цей період виникає Народний Рух України та перші національно-демократичні партії (кінець 1980-х – початок 1990-х років). Народний Рух України за перебудову був не просто громадською організацією, а фактично прото-партією, яка стала рушієм національного відродження. Саме з його лав вийшли перші регіональні політичні лідери та депутати. Після проголошення незалежності України, на базі Руху та інших національно-демократичних рухів почали формуватися перші політичні партії (наприклад, Демократична Партія України, Українська республіканська партія) [9].

В період розпаду СРСР та здобуття незалежності (1991 р. і до сьогодні) відбулося становлення державності та консолідація проукраїнських політичних сил. Лідери національного відродження, які безпосередньо стояли біля витоків сучасної української державності. Володимир Ступницький – один із ключових лідерів Народного Руху України на Прикарпатті. Голова Івано-Франківської крайової організації Руху у період його становлення, що було вирішальним для мобілізації населення регіону на підтримку незалежності України. Зіновій Шкутяк: активний діяч Народного Руху України, який згодом став народним депутатом України кількох скликань. Він також обіймав посаду міського голови Івано-Франківська (2006–2010 рр.), що дозволило йому впливати на політичне та економічне життя міста та регіону вже у часи незалежності. Роман Крутик: видатний учасник національно-визвольного руху, член Української Гельсінської Спілки. Був одним із засновників та активних діячів товариства «Меморіал» на Прикарпатті, яке займалося викриттям злочинів комуністичного режиму [14].

В 1991 – поч. 2002 рр. активно розвивається багатопартійність з чітко вираженою перевагою націонал-демократичних та патріотичних партій. Проросійські та ліві партії (наприклад, Комуністична партія України) мали мінімальну підтримку. Партії, що орієнтувалися на розбудову незалежної України, європейський вектор та збереження національних цінностей (Народний Рух України, «Наша Україна», «Батьківщина»), стабільно перемогли на виборах. «Помаранчева революція» та консолідація проєвропейських сил (2004–2010): суттєво вплинули на партійну конфігурацію. Партії, що підтримували Віктора Ющенка та Юлію Тимошенко («Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко), отримали значну підтримку. Це період консолідації проєвропейських та національно-де-

мократичних сил, хоча внутрішні конфлікти між ними також впливали на політичну стабільність. На тлі розчарування в «помаранчевих» лідерах та посилення проросійських тенденцій на державному рівні, на Прикарпатті зросла підтримка Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (2010–2014 рр.). Ця політична сила змогла успішно мобілізувати націонал-патріотичний електорат. Також почали з'являтися більш виражені регіональні проекти або місцеві лідери, які балотувалися як самовисуванці, що свідчило про певний рівень недовіри до центральних партій [11].

Після Революції Гідності (з 2014 р.) та початку російсько-української війни, партійна система на Прикарпатті, як і по всій Україні, зазнала значних змін:

– **Домінація «нових» облич та президентських партій:** на парламентських виборах 2014 та 2019 років спостерігався високий рівень підтримки нових політичних проектів, які асоціювалися з президентом (Блок Петра Порошенка, «Слуга Народу»).

– **Збереження національно-патріотичного ядра:** незважаючи на загальнонаціональні тенденції, на Прикарпатті зберігається висока підтримка партій, що декларують національно-патріотичну та проєвропейську ідеологію («Європейська Солідарність», «Голос», «Свобода») [6].

– **Вплив децентралізації:** реформа децентралізації, особливо місцеві вибори 2020 року, суттєво змінила партійний ландшафт на місцевому рівні. Збільшилася роль місцевих партій та «партій мерів», оскільки громади отримали більше повноважень та ресурсів. Це призвело до посилення конкуренції за місцеві ради та мери, а також до формування локальних еліт, здатних артикулювати місцеві інтереси. Партії, здатні ефективно співпрацювати на місцевому рівні, отримали перевагу.

В умовах широкомасштабної війни, політична активність партій дещо знизилася, увага зосереджена на обороні та гуманітарній допомозі. Однак, базові електоральні вподобання регіону (проукраїнськість, довіра до армії, запит на справедливість) лише посилюються.

Електоральні процеси на Прикарпатті мають низку характерних рис, що виділяють регіон на політичній мапі України. Прикарпаття традиційно демонструє одну з найвищих явок виборців в Україні на всіх типах виборів (президентських, парламентських, місцевих). Це свідчить про високий рівень політичної залученості та громадянської відповідальності населення. Специфіка електорального сектору:

1) чітка проукраїнська та проєвропейська орієнтація;

2) ціннісний вимір – голосування часто визначається не лише економічними чи соціальними обіцянками, а й **ціннісними орієнтирами** – патріо-

тизмом, національною ідентичністю, релігійними поглядами, боротьбою за свободу та справедливість;

3) вплив громадського суспільства та релігії: активне громадянське суспільство та вплив релігійних організацій (особливо Української Греко-Католицької Церкви) мають значний вплив на формування електоральних настроїв. Рекомендації та позиції авторитетних громадських чи релігійних діячів можуть мати вагу для частини виборців;

4) роль місцевих лідерів, особливо після децентралізації, виборці на місцевому рівні часто віддають перевагу не стільки партійному бренду, скільки конкретним місцевим лідерам (мерам, старостам, депутатам), які продемонстрували свою ефективність та здатність вирішувати проблеми громади. Це призводить до посилення мажоритарної складової у свідомості виборців на місцевих виборах [10].

Характеризуючи регіональну специфіку Прикарпаття важливим є дослідження розбудови громадянського суспільства, яке має значний вплив на суспільно-політичний розвиток регіону. Громадянське суспільство регіону є одним з найрозвиненішим в Україні та відіграє ключову роль у трансформації суспільно-політичних процесів, його вплив є багатограним. Активні громадські організації здійснюють моніторинг діяльності місцевих органів влади, борються з корупцією та лобіюють інтереси громади. Розглянемо деякі з організацій та їх напрямки діяльності.

Центр Політичних Студій (м. Івано-Франківськ). Ця організація займається аналітикою та моніторингом, зокрема в контексті місцевого самоврядування, участі громадян у політичних процесах, виборів. Їхня діяльність часто включає дослідження та оцінку ефективності місцевої влади. Іноді для проведення системних моніторингових кампаній створюються тимчасові або постійні коаліції з кількох ГО. Наприклад, «Коаліція антикорупційних громадських організацій», яка досліджувала антикорупційні програми обласних рад, показує, що така співпраця існує. «Мережа правового розвитку» / «LDN» (Local Development Network). Ця мережа, яка має представників у різних регіонах України, включаючи Івано-Франківщину, часто проводить моніторинги дотримання прав людини у громадах, що опосередковано є моніторингом ефективності та законності дій місцевої влади.

Створення Асоціації політологів Прикарпаття (2016 р.) свідчить про спробу консолідувати експертну спільноту. До складу Асоціації входять науковці, викладачі та практики у галузі політології, які працюють у вищих навчальних закладах та аналітичних центрах регіону. Кафедра політології (сьогодні Кафедра політичних наук) Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника є важливим осередком, де працюють провідні доктори й кандидати наук. Їхні публікації, участь у медіа та співпраця з громадськими організаціями сприяють підвищенню політичної культури, медіаграмотності та критичного мислення населення, а також вихованню нових поколінь політичних діячів.

Після початку російської агресії, політичного значення набуває волонтерський рух. Його лідери, хоч і не завжди обіймають офіційні посади, але мають колосальний моральний авторитет та здатність до мобілізації. Вони формують суспільні запити, виступають контролерами влади, а їхня діяльність часто перетинається з політичною, оскільки вони є яскравими прикладами самоорганізації та громадянської відповідальності.

Таким чином, суспільно-політичний процес на Прикарпатті є не лише відображенням загальноукраїнських тенденцій, а й часто їхнім каталізатором та провідником. Регіон традиційно демонструє високу політичну мобілізацію та підтримку демократичних перетворень. Динаміка змін політичних режимів на Прикарпатті свідчить про незмінне прагнення до свободи, демократії та самоврядування, що підкріплюється потужним громадянським суспільством. Партійна система на Прикарпатті характеризується домінуванням національно-демократичних, патріотичних та проєвропейських сил при мінімальній підтримці проросійських чи лівих партій. Електоральні процеси вирізняються стабільно високою явкою та ціннісно-орієнтованим голосуванням, де визначальними є національні та ідеологічні чинники. Розвинене громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні суспільно-політичних процесів. Волонтерський рух, особливо під час війни, став потужним чинником соціальної мобілізації, контролю за владою та забезпечення потреб оборони. Прикарпатті є яскравим прикладом динамічного розвитку регіону, який, спираючись на свої унікальні історичні та культурні особливості, активно долучається до розбудови сильної, демократичної та незалежної України.

Література

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 3(53). С. 31–45.
2. Береза А. Регіоналізм і регіоналізація: проблеми теорії і практики. *Трибуна*. 2006. № 11–12. С. 29–30.
3. Бойко О. Д. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільнополітичного розвитку: Монографія. К.: ІПіЕНД, 2002. 306 с.
4. Бусленко В. Партійна структуризація Західного регіону України на початку 90-х рр. Історико-політичні проблеми сучасного світу. *Збірник наукових статей*. Т. 12–13. Чернівці: Рута. С. 64–67.
5. Галичина в етнополітичному вимірі / авт. кол.: В.О. Котигоренко (керівник). К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 840 с.
6. Доцяк І. Партійно-політичний вимір виборів місцевих органів влади 2015 року (на прикладі Івано-Франківської області). Політичні партії і вибори: українські та світові практики: збірник статей і тез за результатами наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 8 жовтня 2016 року / за заг. ред. А. Романюка. Львів: Простір-М, 2017. С. 59–65.
7. Івано-Франківщина у виборах – 2006: регіональний вимір / В. Марчук, І. Доцяк, В. Климончук, І. Цепенда, М. Москалюк, О. Білоус; Кол. монографія. Івано-Франківськ: Лік, 2007. 108 с.
8. Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. Літопис державотворення на Прикарпатті (1988–2001). Івано-Франківськ: Плай, 2002. 99 с.
9. Климончук В. Й. Особливості інституціоналізації політичних партій в Україні (на прикладі Івано-Франківської області). *Прикарпатський вісник НТШ*. Думка. 2016. № 3 (35). С. 62–71.
10. Климончук В. Ціннісний вимір електоральних процесів у Галичині. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2017. № 1. С. 151–163.
11. Мадрига Т. Б. Регіональні виборчі кампанії початку ХХІ століття (на прикладі західних областей України). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2015. 247 с.
12. Максимець Б. Національно-демократичні партії України у виборчих кампаніях початку ХХІ століття. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2014. 218 с.
13. Манайло-Приходько Р. Ю., Остапеч Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. Монографія. Ужгород: Вид-во «РІК-У», 2020. 388 с.
14. Місцеве самоврядування в Україні. Івано-Франківська обласна рада. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2015. 312 с.
15. Суспільно-політичні процеси. Науково-популярне видання громадської організації «Академія політичних наук». К., 2017. Вип. 2–3(6–7). 308 с.
16. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 218 с.
17. Романюк А. Формування регіонального формату політичного процесу: на прикладі Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск 4. Ужгород, 2018. С. 37–52.
18. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2010. № 4. С. 51–53.

Анотация

Климончук В. Й. Регіональна специфіка та трансформація суспільно-політичних процесів на Прикарпатті. – Стаття.

У статті досліджено регіональну специфіку та динаміку трансформації суспільно-політичних процесів на Прикарпатті з кінця ХІХ століття до сучасності. Проаналізовано ключові історичні періоди, що сформували

унікальну політичну культуру та ідентичність краю, зокрема вплив австро-угорської доби, міжвоєнного польського панування, радянської окупації та періоду незалежності України. Особливу увагу приділено регіональному політичному процесу як середовищу трансформації, висвітлено його ключові особливості: високий рівень національної свідомості, значний вплив Української Греко-Католицької Церкви та надзвичайно розвинене громадянське суспільство.

Проаналізовано динаміку змін політичних режимів на території Прикарпаття, показано, як регіон, перебуваючи у складі різних державних утворень, послідовно демонстрував прагнення до демократії та самоврядування. Проаналізовано еволюцію партійної системи краю, яка від початків багатопартійності до сьогодення характеризується домінуванням національно-демократичних та проєвропейських сил, а також низьким рівнем підтримки проросійських чи лівих ідеологій. Висвітлено, як реформа децентралізації посилила роль місцевих еліт та «партій мерів», змістивши акценти на ефективність управління громадами.

Окремо проаналізовано діяльність та вплив на розвиток громадянського суспільства та формування суспільно-політичних процесів ГО. Активні громадські організації здійснюють моніторинг діяльності місцевих органів влади, лобіюють інтереси громад. Через різноманітні ініціативи, освітні програми та громадські дискусії громадянське суспільство сприяє підвищенню рівня медіа грамотності, критичного мислення та політичної відповідальності населення. Визначено, що Прикарпаття є форпостом стійкості та демократичних цінностей в умовах російської агресії, демонструючи високу громадянську мобілізацію та консолідацію навколо національних інтересів.

Ключові слова: Прикарпаття, суспільно-політичні процеси, регіональна специфіка, національна ідентичність, партійні системи, електоральні процеси, громадянське суспільство, політичні трансформації тощо.

Summary

Klymonchuk V. Y. Regional specificity and transformation of socio-political processes in the Carpathian region. – Article.

The article studies regional specificity and dynamics of transformation of socio-political processes in the Carpathian region from the end of the 19th century to the present. The key historical periods that formed the unique political culture and identity of the region, in particular the influence of the Austro-Hungarian era, interwar Polish rule, Soviet occupation and the period of independence of Ukraine, are analyzed. Particular attention is paid to the regional political process as an environment of transformation, its key features are highlighted: a high level of national consciousness, significant influence of the Ukrainian Greek Catholic Church and an extremely developed civil society.

The dynamics of changes in political regimes in the Carpathian region are analyzed, it is shown how the region, being part of various state formations, consistently demonstrated the desire for democracy and self-government. The evolution of the party system of the region, which from the beginning of the multiparty system to the present is characterized by the dominance of national-democratic and pro-European forces, as well as a low level of support for pro-Russian or left-wing ideologies, is analyzed. It is highlighted how the decentralisation reform has strengthened the role of local elites and «parties of mayors,» shifting the emphasis to the effectiveness of hromada management.

Separately, the activity and influence on the development of civil society and the formation of socio-political processes of NGOs are analyzed. Active public organizations monitor the activities of local authorities, lobby the interests of the community. Through various initiatives, educational programs and public discussions, civil society contributes to increasing the level of media literacy, critical thinking and political responsibility of the population. It is determined that the Carpathian region is an outpost of stability and democratic values in the conditions of Russian aggression, demonstrating high civil mobilization and consolidation around national interests.

Key words: Carpathian region, socio-political processes, regional specificity, national identity, party systems, electoral processes, civil society, political transformations.